

Hrvatske i slovenske škole u Istri
u
noći
talijanske okupacije godine 1918.

OMOT R 15

Mlečani su ušli u Istru pod kraj srednjega vijeka. Otada imala je Istra dva gospodara: Mlečane na jugu i zapadu, Uustriju u njenom srednjem dijelu i na istoku. I otoci Krk, Cres i Lošinj pripadali su Veneciji. Do konačnog ujedinjenja Istre u jednu pokrajinu došlo je tek nakon francuskih ratova u prvoj polovini prošloga vijeka. Tek od tada može se govoriti o školstvu u Istri. Napredovalo se sporo. Uzroci: nedostatak učiteljskih sila: slabo ili nikakvo razumijevanje, na koje je nailazila pučka naobrazba pri općinskim vlastima: većina svećenika nije marila za škole, mada su te škole bile u ono vrijeme konfesionalne. Tek državni zakon od god. 1869., kojim se određuju načela nastave za pučke škole i postavljaju novi temelji pučke naobrazbe, dao je i školstvu u Istri većega maha i života. Godina 1869 označuje početak one prave, žestoke, nepomisljive bitke, što su je istarski Hrvati i Slovenci zametnuli za odgoj svoje djece i obuku u hrvatskom i slovenskom jeziku. Ta se je borba vodila s beškim centralnim vlastima, ali u prvom redu s istarskom talijanskom gospodom, među kojom su se osobito isticali potomci negdašnjih venecijanskih ugnjetača.

Ti talijanski ugnjetači sačinjavali su prema Hrvatima i Slovencima Istre manjinu, ali kako je austrijski državni izborni red pogodio vladajuću njemačku manjinu u sjevernim krajevima monarhije, tako je taj isti zakon favorizirao i manjinu talijansku u Istri. Tako je i gotovo sva pokrajinska vlast bila u njihovim rukama. Taj izborni red davao je njima većinu u saboru, i - što je najglavnije - u zemaljskom odboru (Giunta provinciale). Znači - da su u svojim rukama držali sukno i škare.

A jedna od glavnih misli-vodilja državnog zakona za pučke škole bila je: "O nastavnom jeziku i o pouci u drugom zemaljskom jeziku odlučuje u granicama zakona pokrajinska školska vlast saslušavši prije one koji školu uzdržavaju."

A oni, što uzdržavaju škole bili su u Istri uglavnom Talijani, bez obzira na silne pare, što su ih istarski Hrvati i Slovenci godišnje pridonosili u državnu zemaljsku blagajnu u ime poreza i raznih nameta. I tako su talijanske pokrajinske vlasti u Istri gradile, otvarale i dobrim dijelom hrvatskim i slovenskim novcem uzdržavale u prvom redu svoje škole. Potom su iz godine u godinu te svoje talijanske, već opstojeće, škole proširivale na dvo-tro-četvero- petero razrednice, otvarale paralelke, ukratko: činile su sve moguće, da na jednog njihova učitelja padne što manje djece, sve u cilju da u njihovim školama bude uspjeh što veći i bolji. Istovremeno, a može se reći i uporedo s time, išlo je i njihovo nastojanje, da sa svojim talijanskim školama prodru i u čisto hrvatska i slovenska sela, a u svrhu, razumije se, da tim putem potalijanče što više istarske slovenske djece. Protiv toga su ustajali naši narodni zastupnici, u Beču i u Trstu, i tako su po vremenju prisilili austrijske vlasti da Talijane - iako preko volje - ometaju u toj nasilnoj radnji odnarodjivanja. Talijanski ugnjetači našli su i tome lijeka: negdje pod kraj osamdesetih godina prošloga vijeka osnovali su školsko društvo "Pro Patria" s otvorenom svrhom da u čisto hrvatskim i slovenskim selima podignu što više talijanskih zasebnih škola. To društvo bilo je kratka života: državne ga vlasti raspustiše zbog nekih preočitihih iredentističkih ispada. No malo zatim osvanulo drugo: pod promjenjenim imenom "Lega nazionale", ali sa istom svrhom. Svoju najglavniju podršku imala je "Lega Nazionale" u Italiji, najizdašniju pomoć novčanu primala je od talijanskog društva "Dante Alighieri" pa od nekih drugih društava, a čak i od same vlade. "Lega" je prema tome raspolagala silnim prihodima pa je bila u stanju da u istarskim slovenskim selima diže školu za školom - same elegantne vile, i da u drugim sredstvima (darovima, zabavama, odjećom) ma- mi našu slavensku djecu u svoje koxlo.

A što na to Hrvati?

Prema već prije spomenutom državnom školskom zakonu od g. 1869 imali su i istarski Hrvati i Slovenci pravo da otvaraju školu u svojem materinjem jeziku u svakom selu, u kome bi se našlo četrdesetero

djece digne polaziti obuku, ali u tome imalu su svoje posljednu, odlučnu riječ Talijani, bolje reći, njihova Giunta provinciale u Poreču. Osim u zemaljskom odboru Hrvati i Slovenci Istre imali su svojih ljutih neprijatelja i u Vijećima kotarskim kao i u pokrajinskom u Trstu, gdje su sjedili u velikoj većini Talijani ili njihovi saveznici Nijemci. Trebalo je mnogo natezanja, dok bi koje slovensko selo za svoju djecu postiglo školu s hrvatskim ili slovenskim nastavnim jezikom. A kakva je to bila škola? To je bila redovno jednorazrednica, zanči - škola s jednim samim učiteljem. Učenici, što su takvu školu polazili, razdjeljeni su bili u šest školskih godina, od kojih je svaka pojedina imala da predstavlja po jedan razred. Broj sveukupne djece jedne takve jednorazrednice premašio bi kad-kada i 160. U takvom slučaju jednorazrednica morala bi već davno biti proširena na dvorazrednicu, na školu sa dva učitelja, ali mi smo imali prilike vidjeti, kako je pred sam svjetski rat, na priliku u Porečkom kotaru, na jednog talijanskog učitelja otpadalo 53 djece, a na jednog hrvatskog učitelja - 206 učenika. Koliko je trebalo muke i okapanja, dok bi se jedna hrvatska ili slovenska jednorazrednica proširila na dvorazrednicu, a dvorazrednica na trirazrednicu! I tako, dok su Talijani u Istri imali građanskih škola, za dječake i djevojčice, pa velik broj višerazrednih škola a velikim brojem učitelja, Hrvati i Slovenci su imali tih višerazrednica vrlo malo, a građanske škole ni jedne. Ogromna većina hrvatskih i slovenskih škola bile su jednorazrednice, često tako preopterećene učenicima, da ih ni tri-četiri učiteljske sile ne bi mogle da svladaju.

Sve te, nakon dugih, teških borba stečene hrvatske i slovenske javne - dakle pokrajinske škole - nanizati ćemo ovdje po kotarima:

Kotar Kopar:

Hrvatske javne škole:

Brgudac jednorazrednica
 Črnica " "
 Dane " "
 Draguč 3 " "
 Grimalda 3 " "
 Sveti Donat " "
 Slum " (sa 2 učitelja)
 Sovinjak " "
 Trstenika " "
 Vrh " "
 Buzet četvero razredna (sa 5 učitelja)
 Laničće (trirazredna sa 4 učitelja)
 Ročko polje jednorazrednica
 Roč dvorazrednica (3 učitelja)
 Gorenjavas dvorazrednica

Slovenske javne škole:

Rakitović - jednorazrednica
 Movraž " "
 Kubeč " "
 Sv. Anton dvorazrednica
 Predloki " "
 Dekani "(sa tri učitelja)
 Boljunc " "
 Boršt " "
 Osp " "
 Ricmanje " "
 Dolina četverorazredna sa 5 uč.
 Korte dvorazrednica
 Lazaret "(sa tri učitelja)
 Borste jednorazrednica
 Truške "(sa 2 učitelja)
 Marezige dvorazrednica
 Škofije trirazrednica (sa 5 uč.)
 Črnotič jednorazrednica
 Klanec 3 (sa 2 učit.)
 Krvavi Potok dvorazrednica
 Koštabona jednorazrednica
 Pomnjan " "
 Šmarje dvorazrednica (3 učit.)
 Krkavce pomoćna škola

ukupno 16 hrvatskih javnih škola

Ukupno: 23 slovenske javne škole
 i jedna pomoćna.

Kotar Krk

Hrvatske javne škole:

Stara Baška jednorazrednica
 Baška trirazrednica muška
 Baška " ženska
 Draga " "

Sužan jedorazrednica
 Dobrinj trorazrednica
 Kras dvorazrednica
 Polje "
 Milobnići jedorazrednica
 Poljice "
 Dobašnica trorazrednica
 Vrh Jedorazrednica
 Sv.Vid "
 Njivice "
 Omišalj četvororazrednica (sa 5 učitelja)
 Kornić jedorazrednica
 Punat trorazrednica muška
 Garica jedorazrednica
 Risika dvorazrednica
 Vrbnik " muška
 Vrbnik " ženska

Ukupno 21 hrvatska javna škola

Kotar Lošinj

Belej (na Cresu) jednorazrednica
 Beli (" ") "
 Orlec " "
 Štivan " "
 Martinšćica " "
 Dragozetići " (pomoćna škola)
 Valun " "
 Lubenice " "
 Čunski jedorazrednica
 Unije "
 Susak dvorazrednica
 Ilovik jedorazrednica
 Punta Križa " pomoćna škola

Ukupno 14 hrvatskih javnih škola

Kotar Pazin

Boljun jedorazrednica
 Borut "
 Paz "
 Šušnjevica "
 Vranja "
 Vela Učka "
 Drenje "
 Sv.Nedelja "
 Sv.Lovreč "
 Šumberg "
 Cerovlje "
 Gračišće "
 Gologorica "
 Grdoselo "
 Kašćerga "
 Krbune "
 Lindar "
 Miletićbreg " "
 Tupljak "
 Zabrežani "
 Novaci "
 Zareč "
 Pićan dvorazrednica
 Sv.Katarina " "
 Trviž "
 Beram "

Hrvatske javne škole:
 Beram dvorazrednica
 Pazin peterorazrednica sa 7 učitelja
 Kršan dvorazrednica
 Kozljak jednorazrednica
 Čepić "
 Tinjan trirazrednica
 Sveti Petar u Šumi "
 Kringa dvorazrednica
 Žminj četverorazrednica
 Cer pomoćna škola

Ukupno: 35 hrvatskih javnih škola

Kotar Pula

Barban dvorazrednica
 Pornjan pomoćna škola
 Šajini " "
 Hreljići " "
 Kanfanar jednorazrednica
 Barat 3
 Rovinjsko selo "
 Altura dvorazrednica
 Ližnjan dvorazrednica sa 3 učitelja
 Medulin trirazrednica sa 3 učitelja
 Premantura jednorazrednica
 Montiće (ekskurendo)
 Loborika jednorazrednica
 Stinjan jednorazrednica sa 2 učitelja
 Pomer Utrakvistična
 Kavran pomoćna škola
 Peroj jednorazrednica
 Krnica "
 Divišići dvorazrednica
 Juršići "
 Marčana "
 Dokordići jednorazrednica

Ukupno: 20 hrvatskih javnih škola

Kotar Volosko

Hrvatske javne škole	Slovenske javne škole:
Lipa jednorazrednica	Podgrađe dvorazrednica
Kastav peterorazrednica muška	Jelšane dvorazrednica sa 3 učit.
Kastav trirazredna ženska sa 4 uč.	Pasjak jednorazrednica sa 2 učit.
Brešća dvorazrednica	Brezovica jednorazredna
Veli Brgud "	Golac "
Jurdani jednorazrednica	Herpelje dvorazrednica
Kantrida "	Materija "
Klana dvorazrednica	Slivje dvorazrednica
Rječina jednorazrednica	Tatreš "
Rukavac četverorazrednica (5 učit.)	Podgrađ dvorazredna sa 3 učit.
Sv. Matej "	Hrušica " sa 5 učit.
Zamet dvorazredna (3 učit.)	Pregarje jednorazrednica
Zvoneća jednorazrednica	Starada pomoćna škola
Lovran dvorazrednica sa 3 učit.	
Vodice jednorazrednica sa 2 učit.	
Draga "	
Močenice dvorazrednica	
Berseč "	
Mune trirazrednica	
Poljane dvorazrednica	
Veprinac "	
Opatija četverorazredna sa 7 učit.	

Volosko trorazrednica
Volosko samostanska s pravom javnosti
 providjena škola peterorazrednica ženksa

Ukupno 24 javne hrvatske škole Ukupno: 13 slovenskih javnih škola
k ovome nek se dodaju još ove već sistemizirane hrvatske i slovenske škole, kojih otvorenje sprečili su ratni događaji:
Pregara, Praporčane, Salež (općina Buzet) Hrastovlje i Tinjan (opć. Dekani) Babići (opć. Marezige) Božići (opć. Milje) Podgorje i Prešnica (opć. Klanec) Heki, Keršikla i sv. Marija Mandaljena (opć. Pazin) Brdo (opć. Plo-min) Bašići (opć. Tinjan) Modrušani i sv. Ivanac (opć. Žminj) Šterna i Martinčići (opć. Grožnjan) Gradina (opć. Oprtalj) Kmeti (opć. Umag) Višnjani Gajan (opć. Vodnjan) Nova Kračina (opć. Jelšane) Saršoni, Hosti (opć. Kastav) Jelovica (opć. Materija) Žejane i Obrovo 5 opć. Podgrađ) - u svemu 29 škola, koje su djelomice otvorene pred samu okupaciju a djelomice posjedovale sve uslove da započnu obukom, što bi se bilo i desilo, da ih u tome nisu spriječili događaji. Prema tomu pred samu talijansku okupaciju bilo je u Istri hrvatskih i slovenskih javnih škola:

u kotaru Krk	21
u kotaru Kopar	39
u kotaru Lošinj	14
u kotaru Pazin	35
u kotaru Poreč	7
u kotaru Pula	20
u kotaru Volosko	37
ukupno:	173

Pored toga nabrojili smo još i 29 već sistemiziranih hrvatskih i slovenskih javnih škola.

Zasebne škole Družbe sv. Ćirila i Metoda
za Istru

Da se vidi, kako su istarskim Hrvatima i Slovencima talijanska gospoda krojila zakon još u vrijeme Austrije, nek dostaju slijedeća dva tri primjera:

U Pazinu su pokrajinske vlasti za 100 talijanske djece uzdržavali 3 učitelja, dok je u selu Zabrežanima, u istoj općini, imao jedan sam učitelj da muku muči sa 148 djece. U Voloskom je pokrajina za 29 talijanske djece (a po zakonu moralo bi ih biti najmanje 40) uzdržavala jednu svoju školu, dok za više stotina hrvatske djece u Cresu i u Lošinjju nije htjela da dađe nikave škole. - U gradu Puli na svako 326 stanovnika talijanskog jezika dolazi jedan talijanski učitelj, dok 8477 Hrvata i Slovenaca u gradu Puli nemaju ni jedne pokrajinske škole, ni jednog pokrajinskog učitelja. Prema tome hrvatska i slovenska djeca u Puli bila su prinudjena da polaze ili njemačke ili talijanske škole ili da životare bez školske obuke.

No dešavalo se i gore: Pošto su potrebama svoga školstva udovoljili do krajnih granica i preko njih, talijani su, kako je već ranije rečeno, osnovali svoje školsko društvo "Legha Nazionale" da mogu lakše provoditi svoju asimilacionu rabotu i u čisto hrvatskim i slovenskim selima. To je potaklo istarske Hrvate i Slovence, da osnuju društvo, kome će biti jedina svrha, da istarsku hrvatsku slovensku djecu obrane i zaštite od potalijančenja. To je društvo osnovano god. 1893, društvo svim jugoslavenskim narodima poznato pod imenom Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru. Ta ustanova izišla je ubrzo na velik glas ne samo kod istarskih Slavena, već i kod svih Jugoslavena, naročito Hrvata. To je dolazilo otuda, što je čitav slavenski Jug znao već otprije za patnje i stradanja istarskih Slavena, pa se uvelike interesirao za sudbinu Istre, koju je istorija, bolje reći negdašnji feudalni sistem već u ranijim vjekovima otkinuo od svoje matere zemlje. Pored toga novo doba donjelo je još i podjelu stare monarhije na dvije pole.

Ali najveću podršku uživalo je naše školsko društvo u samoj zemlji Istri. Uz nju su stajali i radili za nju svi istarski Hrvati i Slovenci. U svim selima osnivali su Družbine područnice, da doprinesu svoj dio u nježu korist, Istrani su odkidali od ustiju sebi i djeci svojoj. Istarski

se seljak teško odvajao od svoje zemlje, ali kad se radilo o tom, da se u nje govno selu osnuje družbina škola, on je sam od svoje volje nudjao i poklanjao odnosno zemljište za gradnju. Ostali su u svojim kolima vozili kamece nje, ili izradjivali vapno ili drukčije pružali besplatnu pomoć, da se škola što prije podigne i uz što manji trošak. Malo ima seljaka u svijetu, u kojih bi osjećaj požrtvornosti bio tako razvijen, kao što je to bio - i kao što je i danas - u naših istarskih slavenskih seljaka u borbi za njihova najelementarnija prava. Nikakvo dakle čudo, što je družba sv. Ćirila i Metoda za Istru iz godine u godinu sve više napredovala, tako da je već g. 1894 mogla da započne svojim kulturnim i uopće prosvjetnim radom.

Družba je započela svojim radom u porečkom kotaru, u kraju gdje u ono vrijeme nije bilo nijedne javne hrvatske škole. Talijani su u tom kotaru pokazivali najviše otpora, što nije ni čudo, uzme li se u obzir, da je središte tog kotara grad Poreč, sjelo pokrajinske vlasti, našem narodu već otprije vrlo dušmanski raspoloženo. To se neprijateljstvo ispoljivalo u raznim smetnjama, šikanacijama i zaprekama, što su ih družbinom djelovanju postavljale ponajprije talijanske vlasti, naročito njihovi građevni organi. Tako je trebalo kadikad da prodju po dvije tri godine, dok bi se zadovolila građevna dozvola. Pa onda razni utoci, najprije na zemaljski odbor, koji je u svim slučajevima bio na strani naših protivnika. Stvari bi se zavlačile i raznim pritužbama na Ministarstvo i na Vrhovno sudništvo. Sve te druge smetnje naših protivnika nisu bile kadre da utječu na istarske Hrvate i Slovence, koji su blagodareći svojoj odlučnoj gvozdenoj volji da se nacionalno održe, prkosili svi teškoćama i zaprekama i u nekoliko godina podigli niz svojih škola u mnogim mjestima gdje tih škola prije nije bilo. Kao što smo malo prije po Kotarima rasporedili sve hrv. i slov. javne škole, tako ćemo sada rasporediti također i Družbine zasebne škole.

Kotar Poreč

Baderna	dvorazrednica
Fapci	"
Ferenci	"
Fuškulín	3
Grožnján	jednorazrednica
Kaldir	"
Kaštelir	dvorazrednica
Livade	"
Lovrečica	jednorazrednica
Materada	dvorazrednica
Nova Vas	jednorazrednica
Sovinjština	"
Sveta Lucija kod Oprtlja	jednorazrednica
Vabriga	jednorazrednica
Zrenj	"
Kaštelir	dječje zabavište

Ukupno 15 škola i jedno dječje zabavište.

(Škola u Brkaču - općina Motovun-stajala je pred otvorenjem.)

Kotar Pula

Veli Vrh	dvorazrednica
Banjole	jednorazrednica
Jadreški	"
Pula - Šijana	trorazredna muška
Pula - Šijana	trorazredna ženska
Pula - grad	dvorazredna
Pula- Kaštanjer	trorazredna
Pula	dječje zabavište
Pula-Veruda	jednorazredna
Rakalj	"
Smoljani	jednorazrednica
Svetvinčenat	3
Štokovci	"
Vinkuran	"

Ukupno 13 škola i jedno dječje zabavište

...razrednica
 ...dječje zabavište
 ...nastavni tečaj
 ...ski dječje zabavište
 ...šinj Mali dvorazrednica
 ...šinj Mali dječje zabavište
 ...šinj Mali nastavni tečaj
 Lošinj Mali obrtni tečaj
 Lošinj Veliki dvorazrednica
 Lošinj Veliki dječje zabavište
 Nerezine Veliki nastavni tečaj
 Ustrine jednorazrednica
 Unije dječje zabavište
 Ukupno: 4 škole, 3 nastavna tečaja i 10 dječjih zabavišta

Kotar Krk

Gabonjin jednorazrednica
 Krk "

Ukupno 2 škole

Kotar Volosko

Ičići dvorazrednica
 Lovran dječje zabavište
 " pomoćna učiteljska sila
 Medveja jednorazrednica
 Liganj dvorazrednica

ukupno 3 škole, jedno dječje zabavište

Kotar Kopar

Kopar jednorazrednica
 Kaštel "

... Hrišbi "

ukupno: 5 škola

Kotar Pazin

Rogočani jednorazrednica
 Pazin dječje zabavište
 Ripenda jednorazrednica
 Rabac "
 Sveta Marina "

Ukupno 4 škole i jedno dječje zabavište

Prema tomu Družba sv. Ćirila i Metoda za Istru uzdržavala je u Istri pred samu okupaciju:

u porečkom kotaru	15	škola	i	1	dječ. zabavište
u puljskom kotaru	13	"	i	1	" "
u krškom kotaru	2	"			
u voloskom kotaru	3	"	i	1	" "
u koparskom kotaru	5	"			
u pazinskom kotaru	4	"	i	1	" "
u lošinjskom kotaru	4	"		6	dječ. zabavišta i
					3 nastavna teč.

u svemu 46 škola, 10 dječjih zabavišta i 3 nastavna tečaja.

Pored javnih i zasebnih istarski Hrvati imali su:

svoju, hrvatsku gimnaziju u Pazinu,
 mušku učiteljsku školu u Kastvu,
 općinsku nižu realnu gimnaziju u Opatiji i

2-65:050808
 2230
 30 8/90: 50-9